Putnu pētnieka un fotogrāfa stāsti
SARUNA AR AIVARU PETRIŅU

ELĪNA GULBE,
elina.gulbe@lob.lv

Latvijas Ornitoloģijas biedrības goda biedrs Aivars Petriņš (1951) ir pazīstams dabas fotogrāfs un ornitologs. Kā fotogrāfs viņš ir autors izciliem īpaši aizsargājamo sugu attēliem, bet "autors" arī daudziem slēpņiem kokos, kurus izmantojis gan pats, gan citi fotogrāfi un videooperatori. Kā ornitologs viņš ir viens no Latvijā vadošajiem plēsīgo putnu pētniekiem, kurš kāpis pie neskaitāmām ērgļu un melno stārķu ligzdām un būvējis mākslīgās ligzdas. Kā zinātnieks publicējis 43 rakstus un konferenču tēzes. Kā sugu eksperts nodarbojies ar mikroliegumu veidošanu retajām putnu sugām, bet pēdējās desmitgadēs daudz uzmanības velta medņu riestiem un to aizsardzībai.
Aivars Petriņš 1979. gadā absolvējis LVU Bioloģijas fakultāti ar diplomdarbu par brūnkakli. 1978.–1983. gadā strādājis Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijā, 1983.–2018. gadā – LU Zooloģijas muzejā (no 1993. gada – tā vadītājs). Viens no autoriem pirmajam Latvijas ligzdojošo putnu atlantam (1980–1984). Ilgus gadus darbojies LOB padomē. 2023. gada 11. martā ievēlēts par LOB goda biedru.

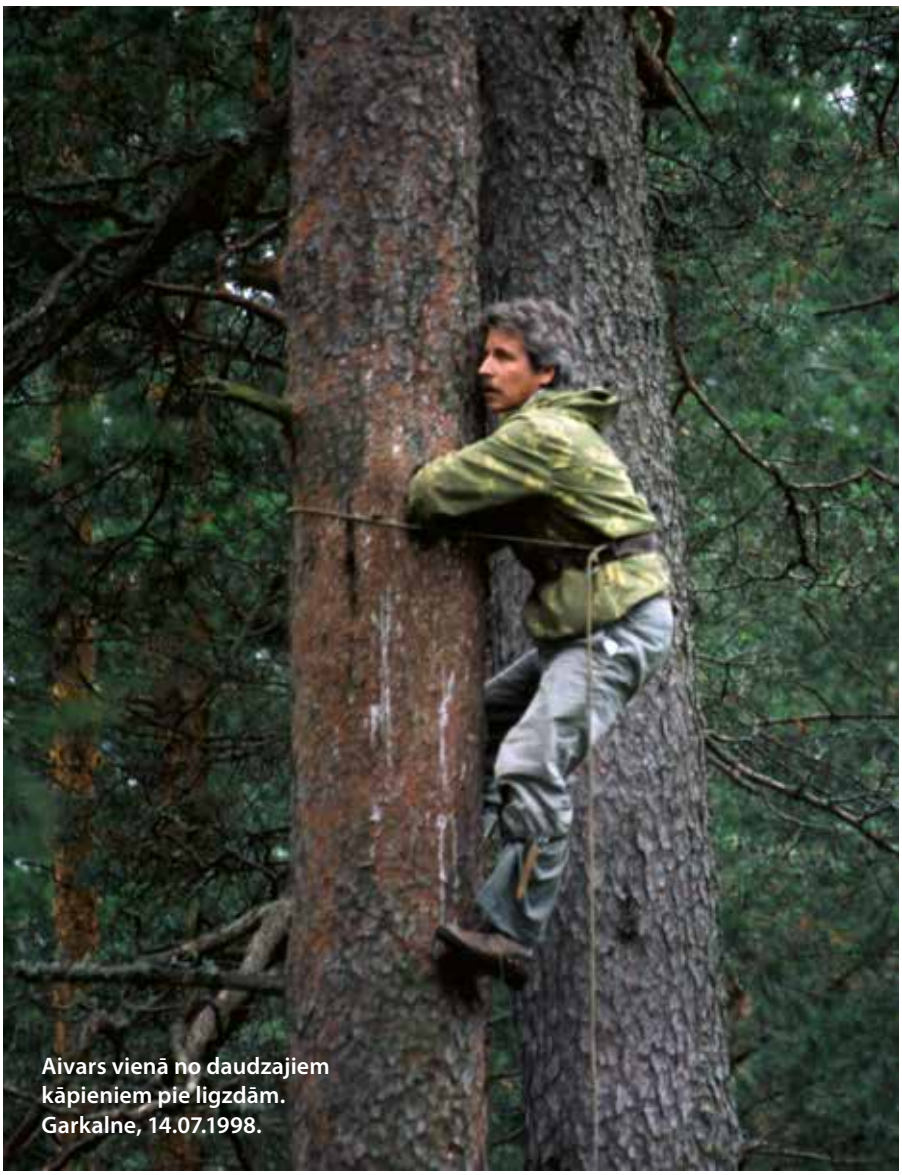

Foto: Edmunds Račinskis

Aivars vienā no daudzajiem kāpieniem pie ligzdām. Garkalne, 14.07.1998.

Kā bērnībā sākās Tava interese par putniem?

Mani sākumā vispār putni neinteresēja, mani interesēja zvēri. Bet man kaimiņos bija draugs, kurš, izrādās, gredzenoja zīlītes. Un viņam bija putnu gredzeni! Tā kā pārāk neveicās ar zīlīšu ķeršanu, viņš aicināja mani palīgā. Izdomājām, kā zīlītes vislabāk ķert, uzmeistarojām ķeramkastīti ar aizkrītošām durtiņām galos. Un ņēmāmies tās zīlītes ķert un gredzenot. Kad vienā brīdī gredzeni bija izlietoti, viņš tos kaut kur dabūja atkal. Mani ieinteresēja, kur gredzenus var iegūt, un tā vienreiz aizgājām pēc tiem kopā. Izrādās, uz LVU Zooloģijas muzeju toreizējā Friča Gaiļa ielā[1]. Tas bija 1966. gadā, man tad bija 15 gadu. Tur sēdēja Pēteris Blūms un bārdainais Jānis Baumanis, un tur varēja dabūt gredzenus. Uz Baumaņa jautājumu, vai pazīstu putnus, tobrīd nevarēju atbildēt apstiprinoši. Gribējās gredzenot ne tikai lielās zīlītes, bet arī citas sugas. Kad puslīdz samācījos putnus, dabūju gredzenošanas atļauju, un līdz ar to "aizgāja". Vēlāk gredzenojām arī būrīšos, atrastajās ligzdās, tai skaitā arī augstajās, kā, piemēram, krauklim. Tikko bija iespēja putnus ķert ar tīkliem, izmēģināju un lietoju arī tos. Vienreiz krūmu joslai šķērsām ieliktu

[1] Zooloģijas muzejs tajā laikā bija LVU Bioloģijas fakultātes sastāvā un līdz 1982. gadam atradās Friča Gaiļa ielā 9 (tagad pārdēvēta par Alberta ielu), pēc tam pakāpeniski tika pārcelts uz Kronvalda bulvāri 4.

Foto: Aivars Petriņš

No Aivara putnu fotogrāfijām. Brūnā čakste *Lanius collurio*. Sniķere, Dobeles novads, 27.05.2012.

tīklu aizķēra traktora kultivators, un vērtīgais ķeramrīks bija jāizmet. Citā reizē kāds kaimiņš interesējās, vai es putnus ķerot ēšanai.

Tolaik šad tad bija arī konkursi avīzē, Baumanis un Blūms tā piesaistīja jaunus gredzenotājus. Piemēram, avīzē ielika putna bildi, un bija jāiesūta atbilde, kas tā par sugu. Tajos laikos poligrāfija bija drausmīga, un tā bija liela "skunste" atminēt sugu! Vienā šādā konkursā arī vinnēju, jo attēlā atpazinu niedru stērsti.

Tolaik daudz devās lauka darbos. Vienreiz arī Blūms piezvanīja un aicināja aizbraukt uz Babītes ezeru, kur līdz tam nebiju bijis. Viņš ir izstrādājis disertāciju par lauci, kas ir nozīmīgs medījamais putns. Laučus daudz nošauj medībās, līdz ar to gredzenu atradumu varēja būt daudz. Un Babītes ezerā lauču tolaik bija pilns (viņu vēl tagad tur ir daudz). Tur tad ķērām lauču mazuļus gredzenošanai. Arī ķīrus tur varēja gredzenot. Tā ka bija arī tādi izbraucieni. Tolaik ornitologi, kas strādāja Zooloģijas muzejā – Baumanis un Blūms, vēlāk arī Juris Rūte, uzsāka rudeņos pētīt putnu migrāciju Papē. Arī es, cik nu bija iespēja, dažus gadus īslaicīgi tiku uz Papi. Pirmajā reizē, kad laimējās redzēt migrācijas fenomenu Papē, tur neatceros nevienu "ornitologu būdu", par "ielu" nemaz nerunājot. Pētnieki nakšņoja vienā no istabām netālajās "Jukumu" mājās.

Kā "dzīve ar putniem" turpinājās pēc skolas?

Ar pirmo reizi neizdevās iestāties Bioloģijas fakultātē, un, lai uzreiz nebūtu jāiet armijā, iestājos arodskolā. Tur viss kurss, izņemot dažas meitenes, sastāvēja no līdzīgiem "armijas bēgļiem". Pēc gada biju kļuvis par diplomētu kinomehāniķi, varēju kinoteātros rādīt filmas! Tomēr mācības bija laikietilpīgas, tāpēc līdztekus tām neizdevās pilnvērtīgi sagatavoties atkārtotam startam augstskolā, un 1971. gada rudenī devos uz diviem gadiem armijā. Kad dienests Vidusāzijā gāja uz beigām, aizrakstīju Blūmam. Cik atceros, viņš vaicāja, ko domāju darīt pēc armijas, piedāvāja nākt strādāt Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijā. Drīz iestājos Bioloģijas fakultātē klātienē, bet pēc 3. kursa paralēli studijām atgriezos arī darbā Ornitoloģijas laboratorijā. Tikai tagad varu novērtēt laboratorijas tā laika kolorīto kolektīvu un būt pateicīgs par visu, ko tur pieredzēju. Uzskatu to par lielu veiksmi.

Studiju laikā biologiem bija jāiziet pedagoģiskā prakse, jo bijām "paredzēti" arī kā bioloģijas un ķīmijas skolotāji. Jānis Priednieks mani pierunāja – braucam uz Papi! Viņš bija saskatījis iespēju – darbdienas mēs pavadītu pedagoģiskajā praksē Rucavas vidusskolā, bet nedēļu nogalēs ķertu putnus! To mēs arī izdarījām. Dzīvojām Rucavā "kojās", bet, kā nāca sestdiena–svētdiena, laidām uz netālo Papi. Kādreiz arī kādā piektdienā, kas bija bez stundām. Un tā visu pedagoģiskās prakses laiku mēs šādi "vingrojām". Ja pareizi atceros, mūs "apraudzīt" (pārbaudīt) bija atbraucis docents Alfons Piterāns, kas, liekas, bija kursa biedrs toreizējam Rucavas vidusskolas direktoram Salmiņam. Paldies viņiem par nepelnīti saudzīgo attieksmi!

Bioloģijas fakultātē Tu izstrādāji diplomdarbu par brūnkakli.

Kad atsāku strādāt Ornitoloģijas laboratorijā, paralēli studējot, bija jāatrod tēma diplomdarbam. Toreiz Engures ezerā "uz pilnu klapi" gāja darbi par pīlēm, un man pētījumiem ieteica brūnkakli. Tagad brūnkaklis ir gājis mazumā, bet tolaik ezerā to bija daudz. Brūnkaklim vislabāk patika divu veidu biotopi. Pirmais bija platlapju vilkvālišu audzes – slīkšņas, kur vecie iepriekšējā gada augi sakrīt un veido peldošu saliņu labirintus. Brūnkakļiem tādi ļoti patika, it sevišķi kaiju kolonijās. Cilvēks pa šādām vietām var paiet ar grūtībām, un jārēķinās, ka iekritīsi līdz šekumam. Otrā vieta – pasausu niedrāju rajoni vai to salas. Tur parasti ligzdas varēja atrast mazāk ūdens malā, vairāk 10–30 metru joslā iekšā niedrājā. Tā man nācās daudz bradāt pa ceriem un niedrājiem – visvairāk pa Grebja kanti, bet kopā ar kolēģiem tāpat Lepstā, kur bija platlapu vilkvālītes, un arī Kazrovsekluma niedrājā. Pienākumos ietilpa ligzdu atrašana, mātītes noķeršana ar slazdu un mazuļu gredzenošana. Biju liecinieks, kā speciāli neintroducētā Amerikas ūdele no zvēraudzētavām sasniedza arī šos ezera biotopus un tos pamazām "atbrīvoja" no tur ligzdojošajām pīlēm.

Kurā laikā sāki aizrauties ar fotografēšanu?

Fotografēt es izmēģināju visai agri. Toreiz man vēl pat nebija nekādas intereses par putniem, bet tēvam bija parasts fotoaparāts, es to aizņēmos un fotografēju savu kaķi, vecātēva suni un tamlīdzīgus objektus. Bet rezultātus vajadzēja gaidīt no fotodarbnīcas. To arī var uzskatīt par sākumu. Atceros, ka bildēs biju vīlies, un paintere sējies sapratu, ka vajag optiku, kas "pievelk". Spoguļkameras tolaik tikko parādījās, nebija lētas. Vēlāk jau kā skolnieks iegādājos Zenīta spoguļkameru ar objektīvu – "Jupiter 11", ar fokusa attālumu 135 milimetri. Tas bija neliels fotoobjektīvs, ar tādu jau tīri labi varēja fotografēt zīlītes vai citus drošākus putnus. Bildēju arī savu skolasbiedru portretus.

Lai pa īstam fotografētu putnus, bija jāsāk būvēt slēpņus!

Jā, es sapratu: ja tev nav kārtīgu "stiklu" – kārtīga objektīva ar labu fokusa attālumu, tad tev vajag noslēpties. Jo putni, izņemot dažas sugas, baidās un nenāk vajadzīgajā attālumā. Tikko tu ieej slēpnī, jā, tad uzreiz ir cita lieta.

Fotogrāfi, kā jau visi, ir dažādi, tos varētu iedalīt trīs nosacītās kategorijās. Pirmajā ir tādi, kas ir ļoti nemierīgi, viņi nevar nosēdēt uz vietas, viņiem ir jāiet. Es zinu vairākus bildētājus, kas slēpnī nemaz nevar nosēdēt, jau pēc 5–10 minūtēm viņiem kļūst garlaicīgi, šauri. Viņiem ir spēcīga optika, viņi iet dabā ar kājām vai brauc un skatās, viņi ir kustībā. Tādu ir daudz, it sevišķi tagad, kad to ļauj tehniskās iespējas, un tas arī labi. Otra, skaitliski daudz mazāka kategorija, ir tie, kas fotografē arī no slēpņiem. Bet tur ir risks, slēpnis ir jāuzliek tādā vietā, kur ir kaut kāda garantija, ka putni atlidos, piemēram, pie barotavām, ligzdu vietām vai kādā dubļainē, kur putni var baroties. Te daudz neveiksmju, laika patēriņš. Un vajag pacietību! Ir vēl trešā kategorija, kam ļoti patīk automātiskās kameras, ko viņi liek uz dzīvnieku takām. Pats cilvēks nav pie kameras klāt. Mūsdienās šādu kameru attēlu kvalitāte ir pietiekami laba.

Vienu no saviem pirmajiem slēpņiem es uzliku uz dzeltenajām stērstēm uz lauka, kur bija vairāki salmu ruļļi. Padomju laikā sliktas kvalitātes kombaini labi neizkūla labības vārpas, tajās palika graudi, un dzeltenās stērstes nāca graudus lasīt ārā. Es to atceros tāpēc, ka toreiz bija tāds smieklīgs gadījums. Sēdēju slēpnī un vaktēju stērstes, kas bija netālu kokā un gaidīja, kad varēs baroties pie siena ruļļiem. Pa ceļu nāca paveca sieviete un pēkšņi ieraudzīja manu slēpni. Slēpnis bija uztaisīts no līstēm un apvilkts ar brezentu, un atradās kādus 20–30 metrus no ceļa. Viņa apstājās un ilgi skatījās uz manu slēpni, un nevarēja saprast, kas tas ir. Galu galā viņa pagriezās un nāca noskaidrot, kas tas ir. Slēpnī vairāki sānu caurumi man nodrošināja labu redzamību. Viņa bija gadus 80 veca sieva ar štoku, apstājās pie tā slēpņa un atkal skatījās. Tad pacēla štoku un iebāza sānu caurumā iekšā, un grozīja, taustīja, vai vidū kaut kas ir vai nav. Iespiedos vienā stūrī un redzēju, ka štoks nogāja man gar degunu vairākas reizes. Dīvainā kārtā viņa man netrāpīja, nesataustīja. Vēl tagad nevaru saprast, kā viņa varēja man netrāpīt. Acīmredzot tur kādu centimetru pietrūka. Tas slēpnis nebija liels! Tad viņa izvilka to štoku ārā un aizgāja.

Protams, fotografēji putnus arī Engures ezerā!

Foto: Aivars Petriņš

No Aivara putnu fotogrāfijām. Interesanta novietojuma mazo ērgļu *Clanga pomarina* ligzda. Zvārde, bijušais PSRS armijas poligons, 22.07.2006.

Engures ezerā es nostrādāju sešas sezonas. Uz ezeru ik pa laikam brīvdienās atbrauca Viesturs Klimpiņš fotografēt, galvenokārt pie ligzdām. Klimpiņš toreiz strādāja Raudā[2], un viņš bija sarunājis ar kolēģiem: ja Engures ezerā gadās kāda interesanta ligzda, tad atzīmēt, lai var atrast. Engures bāzē viņam bija peldošs ūdensizturīgs slēpnis uz vieglas alumīnija laivas. No tās varēja ne tikai fotografēt, bet, gareniski ieliekot guļammaisu, arī pārnakšņot. Dažreiz viņš pats laivu veda klāt pie atrastās ligzdas, citreiz kolēģi. Sākumā, lai putns pierastu pie slēpņa un nepamestu ligzdu (atkarībā no sugas), slēpni noenkuroja attālāk. Viesturs pats tad atgriezās Raudā, un ik pa pāris dienām kolēģi, kas strādāja ezerā, pavilka slēpni tuvāk ligzdai – Viesturam jāpalīdz! Atbraucis pēc nedēļas, Klimpiņš noregulēja nepieciešamo attālumu līdz ligzdai, iesēdās slēpnī, un tie, kas viņu slēpnī "iesēdinājuši", aizbrauca uz bāzi. Viņš palika nakšņot laivā, fotografēja agri no rīta, saulei lecot, kad uz ezera ir izcilas gaismas.

Kad Viesturs aizbrauca, viņš nereti slēpni atstāja pie ligzdas, un es vairākos gadījumos viņam jautāju, vai es drīkstu to kādreiz izmantot. Protams, ka atļauju saņēmu. Reiz runājāmies, parādīju savas bildes, un viņš teica – jā, tīri nekas. Citā reizē līdzīgā sarunā ieminējās, lai mēģinu fotografēt putnus, ka diezgan labi sanākot. Nu, labi! Vēlāk izteica domu – "sadalām tos putnus divās daļās – es fotografēšu tos, kas uz zemes, bet tu – tos, kuri ligzdo kokos, jo es kokos nevaru uzkāpt". Viņš bija dzirdējis, ka es kāpju kokos pie plēsīgo putnu ligzdām. Šādus vārdus toreiz uztvēru kā lielu komplimentu. Bet es pārkāpu norunu, kura laikam bija joks, un pie izdevības gāju pasēdēt arī viņa slēpnī.

Vēlāk, vēl Engures ezerā strādādams, Bērzciemā jūrmalā atradu izskalotu no ļoti resnām metāla caurulēm sametinātu kvadrātu, caurules bija apmēram pusmetru diametrā. Es nezinu, kas tas bija, bet tas varēja noderēt kā plostiņš, kā pontons. Aizvedu uz ezeru, tagad pat neatceros, kā to izdarījām! Uz pontona uzbūvēju virsū slēpni no niedrēm, turēju ezerā Grebja kantē, enkuroju pie dūkuriem, kaiju kolonijās. Tolaik ezerā bija divi slēpņi – Klimpiņa slēpnis stāvēja citur, un es biju uztaisījis paralēli savu. Man bija priekšrocība – Engures bāzē strādāju uz vietas visu sezonu. Vēlāk Viesturs kā jau inženieris, kam pa spēkam arī daudzkārt sarežģītākas konstrukcijas un mehānismi, bija izprojektējis un uzbūvēja vēl vienu slēpni, kuru bija vieglāk pārvietot biezā augājā.

[2] Bioloģijas Institūta Ornitoloģijas laboratorijai tolaik Raudas "Kalnājos" (Smārdes pagastā) bija bāze putnu orientēšanās pētījumiem.

Foto: Aivars Petriņš

No Aivara putnu fotogrāfijām. Baltais gārnis *Ardea alba*. Engures ezers, 18.05.2017.

Tomēr Viestura Klimpiņa iedalījums "nostrādāja"– tagad Tevi visvairāk pazīstam kā plēsīgo putnu pētnieku, kas fotografē tos putnus, kuri ligzdo kokos!

Tas nāca vēlāk un tā pamazām. Sākās ar to, ka es sadomāju nofotografēt visas īpaši aizsargājamās putnu sugas, kas Latvijā ir. Pie plēsīgajiem putniem nonācu, kad 1983. gada rudenī mainīju darba vietu, pārgāju uz LVU Zooloģijas muzeju. Zooloģijas muzejā bija paredzēts arī zinātniskais darbs, un savu tēmu varēja izvēlēties pats. Tolaik "nāca apritē" plēsīgo putnu parauglaukumi. Turpmākajos gados vienu tādu izveidoju Dobeles rajonā, netālu no savas lauku bāzes. Tas bija 103 kvadrātkilometru liels – apmēram 10×10 km. Tā kā dienvidu mala skar Lietuvas robežu, tā nav pilnīgi taisna.

Monitoringa ietvaros bija jāmeklē arī plēsīgo putnu ligzdas?

Vairāki gadi pagāja, kamēr sameklēju vairumu ligzdu, sapratu ligzdošanas teritoriju izvietojumu. Parauglaukumā bija jānosaka, cik ligzdojošu vai teritoriālu pāru no katras plēsīgo putnu sugas ir sastopami. Visvieglāk noskaidrot, kur ir ligzdas, ir bezlapu periodā. Tad iet cauri mežiem, piefiksē atrasto ligzdu vietas uz kartes, sazīmē punktus, kur kas ir. Pavasarī visas ligzdas pārbauda. Un tad noskaidrojas, kurā ligzdā ir peļu klijāns, kurā vistu vanags, ķīķis, mazais ērglis, melnais stārķis vai kura ligzda ir neapdzīvota.

Vai, ligzdu atrodot, iespējams uzreiz noteikt tās īpašnieku?

Tas atkarīgs no tā, kad ligzdu atrod un cik labi var apskatīt, kas iekšā. Pēc ligzdas formas nojaust var, bet ir iespējas kļūdīties. Tas tāpēc, ka vairākas sugas savstarpēji maina ligzdas. Peļu klijāns ar mazo ērgli mēdz mainīt ligzdas. Vistu vanags iet peļu klijāna ligzdās. Mazais ērglis nereti izmanto peļu klijāna vai ķīķa ligzdas. Peļu klijānam teritorijā parasti ir vairākas ligzdas, bet, ja nekas netraucē, tad peļu klijāns (arī citas sugas) var vienā ligzdā ligzdot vairākus gadus. Taču,

Foto: Aivars Petriņš

No Aivara putnu fotogrāfijām. Pupuķis *Upupa epops*. Beberbeķi, Rīga, 16.07.2020.

ja ligzdošana nesekmīga vai iet bojā kāds no pāra, ligzda var tikt mainīta. Gadās, ka izgāžas koks ar mazā ērgļa ligzdu vai ligzdu nogāž vējš un viņam nav, kur palikt. Mazie ērgļi atlido vēlāk pavasarī nekā klijāni, laikā, kad klijāni jau ir aizņēmuši savas ligzdas. Mazais ērglis izmeklējas pa apkārtni, ja ir lieka ligzda, ieiet tajā. Ja nav, būvē no jauna. Tādēļ katra lielā ligzda mežaudzē ir bioloģiski svarīga.

Tad abām sugām teritorijas iznāk diezgan tuvu?

Pārklājas, jā. Viņi dzīvo viens otra teritorijā diezgan iekšā. Bet nav arī tā, ka ligzdas būtu ļoti tuvu. Kādi 150–200 metri parasti starpā būs. Citreiz vairāk, citreiz mazāk, kā tās ligzdas kokaudzē izvietojas.

Mazais ērglis, arī peļu klijāns var aizņemt ķīķa ligzdas. Manuprāt, ķīķis nav tik uzticīgs teritorijai kā klijāns vai mazais ērglis. Tas droši vien saistīts ar barību, jo lapsenēm konkrētās vietas apstākļi varbūt nav katru gadu tik labvēlīgi, barības bāze ķīķim ir šaurāka. Nereti ķīķis nākamajā gadā no ligzdas ir pazudis. Ir brīva ligzda, un mazais ērglis to aizņem. Uzliek savus zarus virsū kārtīgi, pielabo ligzdu, uztaisa platāku. Tiesa, gadās, ka ķīķis vienā ligzdā perē pat divus trīs gadus, manā praksē ir vismaz divi tādi gadījumi. Ķīķis var ieiet arī pamestā ligzdā, kur daudzus gadus neviens nav ligzdojis. Nu, tā! Dabā jau nekas nav absolūts! Ir visādas variācijas un atkāpes.

Lai fotografētu plēsīgos putnus, Tu sāki būvēt slēpņus kokos.

Jā, tad es, protams, centos uztaisīt slēpņus kokā, kaut kādas konstrukcijas izdomāt, lai nenošļūktu lejā! Fotografējot pie ligzdām, secināju, ka, piemēram, peļu klijānu nofotografēt ir ļoti grūti, tas ir ārkārtīgi bailīgs. Ar vistu vanagu ir daudz vieglāk, tas ir krietni drošāks. Arī mazo ērgli diezgan labi var nofotografēt ligzdā. Bet jāievēro svarīga lieta. Lai fotografēšana būtu veiksmīga, vajag kādu cilvēku, kas atnāk līdzi uz slēpni. To dēvē par "iesēdināšanu". Tu ielien slēpnī, un tad tavs pavadonis var iet mājās, tad putni droši pielido. Piemēram, augšā riņķo mazais ērglis un skatās – nāk cilvēki un pēc tam aiziet. Bet ir jāievēro – šis "numurs" var arī nenostrādāt, ja ērglis pagūst labi apskatīt, cik to personu ir. Viņš var "piefiksēt", ka atnāk divas personas, bet aiziet tikai viena. Bija viens tāds gadījums, kad kopā ar Māri Maskalānu gājām uz mazā ērgļa filmēšanu ligzdā Mazirbē. Un mums izgāzās visa filmēšana – es Māri "iesēdināju" slēpnī, pats aizgāju, bet viņam ērglis pie ligzdas nepielido. Jā, ērglis bija "izskaitījis", ka mēs esam divi, un meklēja, kur palicis otrs! Nākamajā reizē mēs viņu piemānījām – uztaisījām putnubiedēkli, līdzīgu tiem, kādus agrāk lika sakņudārzos. Sanaglojām kokus krustā, dabūjām cepuri, kaut kādu vecu praķi, bikses piesējām klāt. Es tad putnubiedēkli nesot turēju rokās sev priekšā. Ērglis atkal riņķoja augšā virs mums, bet šajā gadījumā mēs visi "trīs" – es ar to putnubiedēkli un Māris pa priekšu – aizgājām līdz slēpņa kokam, tad Māris iesēdās slēpnī, un es ar putnubiedēkli rokā gāju atpakaļ. Ērglis mūs "izskaitīja", bet tagad viņam bija sajukuši rēķini. Un šoreiz filmēšana izdevās.

Tev savulaik bija atgadījums ar lapsenēm, kas slēpnī bija uztaisījušas pūzni zem iekārtā sēdeklīša.

Lielākoties slēpņos sēdos iekšā tumsā, jo nebija, kas "iesēdina". Tumsā ir daudz neērtāk. Naktī bieži slēpņa koku ir grūti atrast, jo tumsā mežs izskatās pavisam citādāks. Pēc vairākām maldīšanās reizēm sēju baltu lenti ap koka stumbru, ko tad pelēcīgu tumsā var saskatīt. Bet vienā gadījumā es tumsā slēpnī uzdūros pūznim, ko lapsenes tur bija izveidojušas. Tas bija pie melnā stārķa ligzdas. Toreiz es dabūju bēgt, kad lapsenes tur sāka džinkstēt un līst ārā no pūžņa. Tumsā jau tās ir neaktīvas, tikai rāpo un, par laimi, mani nesadzēla, bet biju spiests līst lejā un mest mieru.

Slēpņiem kokā bieži ir iekārtie sēdeklīši?

Ne vienmēr, tas atkarīgs no situācijas un no tā, ko gribi darīt – vai tikai pafotografēt "uz ātro", vai arī, piemēram, filmēt. Tie slēpņi, ko taisa filmēšanai, ir jābūvē pamatīgi. Tur ir jātaisa kārtīga balstu sistēma tādai lielai plāksnei, lai ir riktīgs "galds" kokā, uz kura tad vari izvērsties. Lai pietiek vietas lielām somām, pat gulēšanai. Uz "galda" tad var uzmontēt slēpni, var izmantot statīvu. Bet, ja grib tikai fotografēt, tad var lietot vienkāršākus slēpņus. Tāds vidusceļš bieži ir labākais.

Slēpnī fotogrāfam statīvu vajag vienmēr vai arī ne obligāti?

Ne obligāti. Ja plāno fotografēt putnus ligzdā, kas ir stacionāra vienā punktā, tad, būvējot slēpni, jāpaskatās – vai augstāk ir kāds resns zars? Dažreiz var fotografēt, iekarinot tādā zarā smago fotoaparāta objektīvu. Izbāžot blendes daļu ārā pa slēpņa caurumu, sistēma turas puslīdz labi, un var iztikt bez statīva. Tādi visādi knifi, ko parasti izdomā. Bet to visu saproti, kad esi uzlīdis kokā augšā un redzi, kādi tur zari.

Ir daudz ligzdu, pie kurām slēpni uztaisīt nevar. Citur – samērā viegli. Ja

Foto: Aivars Petriņš

No Aivara putnu fotogrāfijām. Ūpis *Bubo bubo*. Cenas tīreļa apkārtne, 14.06.2010.

ligzdai blakus ir liela egle ar resniem zariem, tad tur var viegli iekārtoties. Turpretī, kur ir koki bez zariem, tur jātaisa vesela sistēma. Jāuztaisa droša tehniska konstrukcija, kas ir slēpņa balsts, un dobuma augstumā jāpievelk ar siksnām klāt pie stumbra. Tādas situācijas var būt, piemēram, kad fotografē dzeņus. Jo dzeņiem patīk dobumus kalt diezgan "plikās" vietās, kur reti kad blakus ir koki, kur varētu labi uzlikt slēpni. Dažai sugai dobumi nav augstu, piemēram, trīspirkstu dzenim. Baltmugurdzenis ir ļoti augsts ligzdotājs, tam dobums ļoti reti ir zemāk par 12–15 metriem. Tie parasti ligzdo augstu stumbeņu galos vai nokaltušās apsēs. Slēpņus būvējot, veidojas sava pieredze, mūslaikos konstrukcijas var noskatīties arī informatīvos avotos. Nav jau velosipēds jāizgudro! To visu var redzēt dažādos piemēros, un arī pats var visu ko papildus izdomāt. Bet visgrūtākais ir to fiziski realizēt. Tas ir visgrūtāk.

Esi izveidojis daudz mikroliegumu plēsīgo putnu aizsardzībai.

Kad sāku darboties plēsīgo putnu parauglaukumā, sapratu: ja ignorēsim dabas aizsardzību, drīz vien vairs nebūs, ko pētīt. Latvijā dabas aizsardzība, īpaši ornitoloģijas jomā, lielā mērā saistās arī ar mikroliegumiem. Eiropā mūsdienās ir uzskats, ka galvenais īpaši aizsargājamo sugu un biotopu aizsardzības līdzeklis ir *Natura 2000* tīkls[3]. Bet ir ļoti daudz dispersi (izklaidus) ligzdojošu sugu, kuru liela daļa ligzdo arī ārpus *Natura 2000* teritoriju robežām. Nu, un kā tad mēs tās aizsargāsim? Tam mikroliegums ir ideāls aizsardzības veids.

Man ir ļoti liels prieks, ka Latvijā savulaik tika izcīnīta iespēja veidot mikroliegumus daudzām retām sugām. Iespēja joprojām pastāv; to regulē Ministru kabineta noteikumi. Tas ir ārkārtīgi liels pluss, sākot jau no 20. gs. 70. gadiem, kad gan tika lietots cits juridiskais mehānisms. Tolaik mežos ap aizsargājamo sugu ligzdām uz ierīcības periodu (10 gadiem) izveidoja "īpaši aizsargājamu iecirkni" jeb ĪAI. Savulaik mēģinājumiem juridiski nostiprināt mikroliegumu veidošanas iespēju bija ļoti liela pretestība. Tagad šādi aizsargāt var arī daudzu augu, sēņu, ķērpju, kukaiņu sugu atradnes, un tas ir ārkārtīgi svarīgi.

[3] *Natura 2000* tīkls tika izveidots, lai ieviestu ES Putnu direktīvu (Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 30. novembra direktīva 2009/147/EK par savvaļas putnu aizsardzību; sākotnējā variantā pieņemta 1979. gada 2. aprīlī) un Biotopu direktīvu (Eiropas Padomes 1992. gada 21. maija direktīva 92/43/EEK par dabisko dzīvotņu, savvaļas faunas un floras aizsardzību).

Tomēr pašus pirmos mikroliegumus savulaik izveidoja tieši putniem.

Jā, tas sākās ar melnajiem stārķiem un ērgļiem. Šķiet, ka viens no pirmajiem ĪAI bija arī brūnajam lācim. Tomēr mikroliegumu veidošanā ir viens nosacījums – sugas atradnei ir jābūt pietiekami stabilai, sugai ligzdošanā jābūt konservatīvai. Tā, piemēram, izveidojot mikroliegumu mežā, kur dzīvo melnais stārķis, ja ligzda nokrīt, ir liela iespēja, ka tiek uzbūvēta jauna tai pašā zarā vai turpat netālu. Bet ir arī epizodiski ligzdojošas sugas, piemēram, čūskērglis.

Plēsīgos putnus var "pieturēt uz vietas", būvējot mākslīgās ligzdas.

Visas iepriekš minētās sugas, tai skaitā retās, cilvēka izpratnē ir "slinkas". Gan mazais ērglis, gan jūras ērglis, gan klinšu ērglis, gan zivjērglis, gan, kā jau teicu, melnais stārķis. Visus šos putnus var piesaistīt, uzbūvējot mākslīgo ligzdu. Sevišķi ja to dara vietā, kur tie jau dzīvo vai uzturas. Ja šīs sugas tur nav vispār, tad būs jāpagaida, līdz varbūt izdosies piesaistīt.

Esmu būvējis mākslīgās ligzdas melnajiem stārķiem, mazajiem ērgļiem, arī peļu klijāniem, visvairāk 20. gs. 80. gadu vidū un beigās. Melnajiem stārķiem mākslīgo ligzdu būvēšana ir ļoti izdevīga no vairākiem aspektiem. Pirmkārt, ja ir pārdomāti uzbūvēta mākslīgā ligzda, stārķi neaizies citur, un tas ir vērtīgi, ja konkrētajā vietā ir nodrošināta aizsardzība mikrolieguma veidā. Otrkārt, melnajiem stārķiem lielās un smagās ligzdas diezgan bieži mēdz krist vēja un sniega dēļ; pēc tam tie dažreiz var aiziet projām no šī rajona. Un tad, kā to tagad pēdējos gados dara arī Māris Strazds un Jānis Ķuze, ja laikus "uzķer", ka ligzda ir nokritusi, pa ziemu uztaisa tai vietā jaunu, mākslīgo. Tad ir augsta iespēja, ka stārķi būs mākslīgajā ligzdā iekšā.

Līdzīgi ir arī ar mazajiem ērgļiem, tie labprāt aizņem mākslīgās ligzdas. Dažkārt, kad nolūst vai nokalst tās egles, kurās ir mazā ērgļa ligzda, var palīdzēt mākslīgās ligzdas uzlikšana netālu citā kokā. Nesenajā "LIFE" projektā mazo ērgļu aizsardzībai, ko vadīja Jānis Ķuze, bija paredzēta arī nedaudzu mākslīgo ligzdu būve. Monitoringa dati parādīja, ka aiz nepieciešamības putni labprāt izmantoja mākslīgās ligzdas. Aigars Kalvāns ar mākslīgo ligzdu palīdzību zivjērgļus ir piesaistījis tādās vietās, kur agrāk tie nebija zināmi. Protams, mākslīgo ligzdu būve ir diezgan laikietilpīga, dārga, tur ir jābrauc, tur ir jāstrādā. Bet tas dod ļoti labus rezultātus.

Kā dabas eksperts esi piedalījies arī dažādos projektos.

Paralēli bijuši arī daudzi projekti, neesmu gan skaitījis. Strādāju galvenokārt kā putnu eksperts īpaši aizsargājamo teritoriju dabas aizsardzības plānu izstrādē. Arī dabas skaitīšanas "epopejā". "Dabas skaitīšana" vispirms bija Lietuvā, braucām palīgā turp divas sezonas. Lietuvā ir daudz mazāk mežu nekā Latvijā, tikai ap 30 %. Kad bija piesaistīts finansējums projektam šeit Latvijā, sākās dabas skaitīšana arī pie mums. Visa Latvijas teritorija tika sadalīta apsekošanai, un četros gados kopīgiem spēkiem bija jātiek galā.

Tu esi ne vien putnu, bet arī biotopu eksperts.

Ar mežiem ir saistītas daudzas putnu sugas, un ir skaidrs, ka labā biotopā, labā, kvalitatīvā nogabalā – tur arī tās īpaši aizsargājamās putnu sugas ir meklējamas. Tas viss jau saskan! Labā mikroliegumā dzīvo daudz kas. Es domāju vecu mežu. Un vienlaikus, ja tas ir vecs mežs, ir liela iespēja, ka tas atbilst Eiropas aizsargājamam biotopam. Starp Eiropas aizsargājamo meža biotopu veidiem var būt arī jauni meži, bet tādu ir ļoti maz. Piemēram, tādas ir "mežainas jūrmalas kāpas", kur ir svarīgs galvenokārt reljefs, mežs var būt dažāds, arī jauns. Bet, lai noteiktu par Eiropas aizsargājamo biotopu kādu nemorālo mežu, piemēram, platlapju, vai kādu no boreālā meža variantiem, ir vajadzīgs vecs mežs ar noteiktām pazīmēm (struktūrām u. c.), un tur tad arī var būt retās putnu sugas! Piemēram, vecā platlapju mežā ļoti iespējams ir gan baltmugurdzenis, gan vidējais, gan trīspirkstu dzenis, tur var būt mazais ērglis un citas īpaši aizsargājamās sugas! Tas viss ir cieši saistīts. Tāpēc ir ļoti labi, ja ornitologs, eksperts par putniem, ar laiku kļūst par ekspertu arī par meža biotopiem. Tas palīdz darbā gan mikroliegumu veidošanā, gan strādājot ar īpaši aizsargājamo dabas teritoriju dabas aizsardzības plāniem, – zini, kur iet, zini, ko meklēt. Tāpēc daudzi ornitologi, kuri ir Dabas aizsardzības pārvaldes sertificēto ekspertu sarakstā, ir speciālisti gan par putniem, gan arī biotopiem. Tas ārkārtīgi noder.

Pēdējā laikā Tu visvairāk nodarbojies ar medņu mikroliegumiem.

Medņu riesta vietu meklēšana ir ļoti interesanta nodarbe, ko varu ieteikt arī citiem! Tas ir tāds indiāņu cienīgs "pēddziņa" darbs garā distancē. Bet ne vienmēr. Protams, ir jāzina, kas par "zvēru" ir medņu riests, kas būtu jāmeklē. Šai procesā daudz jāstaigā, jāvēro dažādas pazīmes gan uz zemes, gan kokos. Tas ir interesantāk par slēpņošanu, ar ko daudzi cilvēki aizraujas. Galvenais jautājums ir – vai medņi, pie kuriem esi aizgājis uz mežu "ciemos", tevi apmuļķos? Viņi tevi vai tu viņus!

Summary

Stories of a bird researcher and photographer. A conversation with Aivars Petriņš /Elīna Gulbe /

Aivars Petriņš (b. 1951), a well-known bird photographer and ornithologist, was elected an Honorary Member of the Latvian Ornithological Society in 2023. He is an author of many excellent photographs of especially protected bird species, but also famous for building tree hides for photographing and filming at bird of prey and Black Stork nests. He is one of the leading experts of birds of prey in Latvia, an author of 43 articles and theses. The main field of his work has been species conservation and he has contributed greatly to establishing micro-reserves for especially protected birds in Latvia. He has built many artificial nests for Black Storks, Lesser Spotted Eagles and Eurasian Buzzards. Currently he works on the conservation of the Western Capercaillie in Latvia.